

В. В. Олянич

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ДЖЕРЕЛА ГРОШОВИХ ПРИБУТКІВ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УСРР У 20-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню джерел грошових прибутків селянських господарств. Питання грошових прибутків селянських господарств виявилось надзвичайно актуальним у 20-х рр. ХХ ст., бо останні дуже ретельно вистежувалися податковими органами з метою вивчення їх економічних можливостей та встановлення норм оподаткування. Результати дослідження свідчать, що сімейно-трудове селянське господарство, зберігаючи власну економічну цілісність і дбаючи про розвиток усіх галузей, прагнуло грошового прибутку з метою сплати податків та придбання необхідних промтоварів, які не могли виготовити кустарним чином.

Ключові слова: джерела грошових прибутків, селянські господарства, сімейно-трудові господарства, капітал, неп.

Статья посвящена исследованию источников денежных прибылей крестьянских хозяйств. Вопрос денежных прибылей крестьянских хозяйств оказался чрезвычайно актуальным в 20-х гг. XX в., т.к. последние тщательным образом выслеживались налоговыми органами с целью изучения их экономических возможностей и установления норм налогообложения. Результаты исследования свидетельствуют о том, что семейно-трудовое крестьянское хозяйство, храня его экономическую целостность и заботясь о развитии всех отраслей, хотело денежной прибыли, чтобы оплатить налоги и приобрести необходимые промтовары, которые нельзя изготовить кустарным образом.

Ключевые слова: источники денежных прибылей, крестьянские хозяйства, семейно-трудовые хозяйства, капитал, нэп.

The article is devoted to research of sources of monies incomes of peasants economies. The question of monies incomes of peasants economies appeared extraordinarily actual in 20-th ages, which were very carefully tracked down by taxes organs with the purpose of study of their economic feasibilities and establishment of norms of taxation. Research results testify that the peasant economy, keeping his economic integrity and caring of development of all industries, wanted a money income, to pay taxes and to acquire the necessary manufactured goods which could not make handicraft appearance.

Key words: sources of monies incomes, peasants economies, peasant enterprise, capital, economic policy new.

Проблема фінансування селянських господарств була і залишається актуальною, тому вивчення концепцій еволюції селянських господарств є важливою ланкою у формуванні концепції сучасного ефективного сільського господарства в Україні. Структурно історико-теоретичному розгляду підлягають праці дослідників джерел фінансування селянських господарств, особливо Ю. Ларіна, А. Морозова, С. Корновенка, А. Грінштейна.

Метою дослідження є вивчення джерел грошових прибутків селянських господарств для формування сучасної концепції фінансування сільського господарства.

Соціально-економічні джерела формування прибутків селянських господарств в УСРР 20-х рр. залишаються «білою плямою» в історіографії аграрних відносин. Радянська історична наука взагалі уникала цієї проблематики, а сучасна українська історіографія лише почала досліджувати особливості становлення та функціонування інфраструктури ринку періоду непу [9], розвиток іфиватдащдпримницької діяльності непманів на фінансовому ринку [1]. Роль кредитної кооперації у формуванні грошових надходжень до селянського бюджету висвітлив А. Морозов [13].

Питання грошових прибутків селянських господарств виявилось надзвичайно актуальним у 20-х рр, оскільки останні ретельно вистежувалися податковими органами з метою вивчення їх

економічних можливостей та встановлення норм оподаткування. Зокрема, фінансово-грошове становище сільського господарства з точки зору стягнення податків було предметом кандидатської дисертації С. Корновенка [8], отже, історики виокремлювали деякі джерела грошових прибутків.

Доходи селянських господарств залежали не лише від них самих, а також від загального розвитку економіки, особливо сільського господарства, промисловості і торгівлі. Так, у 1923-24 рр., тобто після руйнівного голоду, капітали всього сільського господарства в УСРР становили 2 млрд. 566 млн довоєнних крб., з них 2 млрд. 513 млн. селянських господарств, а в Червінцях 3,5 млрд [7, с. 44]. Загальна вартість житлових споруд сягала двох третин, господарських приміщень - одну третину, а в конкретних грошових знаках виглядала таким чином: середня вартість житла в Поліссі становила 231 крб. і була найвищою в Україні, позаяк воно споруджувалося із дерева, хоча в окремих випадках селянське житло на Лівобережжі коштувало 462 крб., на Правобережжі 420 крб. [7]. Загальна валова сума національного доходу в УСРР 1924 р. становила 10 млрд червінців, з них на сільське господарство припадало 38 %, промисловість 32 %, транспорт 6 %, торгівлю 23 %, а чистий прибуток за рік досяг 7,5 млрд крб. [10, с. 51-52]. На 77% він був створений працею «дрібнобуржуазної маси» та «непманів» [10].

Грошовий капітал «сільськогосподарських капіталістів», за підрахунками Ю. Ларіна, становив у 1927 р. 2 млрд. крб. або 8 % сільгоспмайна, а середній розмір річного чистого капіталу «сільської буржуазії - куркульської частини заможних селян» — близько 4500 крб. на двір [12, с. 246]. Дослідник уважав, що так звані куркулі приховували від фінансових органів реальні доходи, особливо від продажу сільськогосподарської продукції, позаяк товарність становила 50 % валової пшшукції у 1925-26 рр., річний дохід середняцького селянського господарства на душу, за підрахунками Ю. Ларіна, сягав 120 крб., хоча й коливався, враховуючи наявність худоби та землі. Так, у господарствах з посівом від 2 до 6 десятин робота за наймом та особисті промисли давали 36,5 % грошового доходу сім'ї [12, с. 256-257]. Так зване відхідництво посідало вагомe місце серед прибутків селянського двору, але основним залишалося сільськогосподарське виробництво.

Реальний стан сільськогосподарського виробництва в Україні, особливо першої половини 20-х рр., виявився менш оптимістичним для зростання грошових прибутків селянських господарств- Розрахунки Ю. Ларіна були переважно політико-економічними прогнозами, ніж їх реальними господарськими можливостями. Макроекономічні показники розвитку сільського господарства УСРР, якщо взяти за 100% його продукцію 1913 р., суттєво відставали. Так, у 1923/24 р. вони становили 83 %, у 1924/25 р. 76 %, у 1925/26 р. 98 % [28, с. 28.]. Якщо у 1913 р. вартість товарної продукції досягла 42 % її валової частини, то у 1923/24 р. 34,9 %, у 1924/25 р. 35,6%, у 1925/26 р. 30,3%, у 1926/27 р. 33,4% [28, с. 30.]. Товарна продукція коштувала у 1923/24 р. 613 млн крб., у 1924/25 р. 573 млн крб., у 1925/26 р. 631 млн крб. [28]. У цілому на одне господарство припадало 120-204 крб., але переважна більшість з них не мала повноцінних товарно-грошових відносин, тобто займалася натуральним способом сімейно-трудового господарювання. Навіть середняцькі господарства вирізнялися високим рівнем внутрішнього споживання вирощеної продукції-

В українському селі почали худобу називати «товаром». Саме худоба була еквівалентом вартості зернової продукції, а наявність коня, вола та великої рогатої худоби засвідчувала майновий статус селянського двору. Якщо помножити загальну кількість худоби за її видами на пересічну ціну однієї голови у 20-х рр, то матимемо грошовий виразник «рухомого капіталу» селянських господарств. Так, загальна кількість коней в сільському господарстві розподілялася нерівномірно серед селянських господарств, з огляду на їх значну безкорівність та безтягловість, а для тих, хто мав коня, корову, вола і свиню, грошовий прибуток у 1924/25 р. в разі одночасного продажу на приватному ринку, становив би 357 крб, у 1926/27 р. 596 крб. [19, с. XXI].

Вартість всієї худоби, у тому числі й волів, перевищувала вартість господарських будівель в окремих районах України, але становила половину їх загальної вартості у 1926 р. - 209 млн проти 469,2 млн крб., але була меншою від загальної вартості житла селян в Степу. Житло та господарські будівлі становили основні фонди селянського господарства, мали вартісні виразники, але не давали грошового прибутку, головними джерелами якого були: рілля, пасовища, робоча і

продуктивна худоба, реманент. Земля втратила ознаки товару, але зберегла біологічно-природні властивості, тому слугувала джерелом наповнення сімейного бюджету селянського двору.

Перехід до непу оживив роль і функцію грошей. Суть непу, на думку одного з його сучасників З. Міндліна, полягала в тому, що організаційною формою між державними і приватними секторами, постав ринок, а продукти, які підлягали обміну, стали товаром [14, с. 73]. Гроші виконували посередницьку обмінну функцію, але їх роль для конкретного селянського господарства періоду 20-х рр. залежала від норм сімейно-трудового споживання. Еквівалентний обмін, тобто співвідношення натуральних цін (кількість пудів хліба за одиницю худоби), в умовах тотального дефіциту промтоварів і нестабільності грошової системи становив важливу соціально-економічну цінність в українському селі Товарні відносини, тобто обмінні операції між секторами, відбувалися не лише через ринок, а безпосередньо між виробниками промислової та сільськогосподарської продукції. На початку 20-х рр., коли діяла жорстка система державних повинностей, продподаток, можливості для грошового прибутку селянських господарств виявилися дуже обмеженими. Держава фактично «знімала» частину грошових прибутків, вилучаючи продподаток. Селяни висловлювали невдоволення принципами й особливо методами стягнення продподатку восени 1921 р., тому що ставки не відповідали реальному врожаєві. Набули масового характеру випадки приховування землі, тобто зменшення десятин на дворі. 12 серпня 1921 р. Раднарком УСРР прийняв постанову, якою дозволив місцевим органам влади забирати землю у селян, які приховували її від оподаткування [25, с. 439]. Обміну підлягали обсяги землекористування, сінокоси, городи під різними культурами, наявність худоби та кількості їдоків у селянській родині [25, с. 440]. 27 березня 1921 р. надзвичайна сесія ВУЦВКу скасувала продрозкладку [24, с. 328], а натомість встановила різновид натуральних податків майже на кожен вид сільськогосподарської продукції та сировини. Сільські ради формували списки платників продподатку, вимагали негайного виконання. Хліб не залишати навіть для тих, хто голодував, а з Полтавщини співіщали Наркомзем УСРР на початку 1922 р.: «Кожен пуд надходить лише за вироком трибуналу» [29, Ф. 3040. - Оп. 1. - Спр. 270. - Арк. 12]. 28 січня 1922 р. голова Раднаркому УСРР Х. Раковський інформував Леніна про те, що на Україні зібрали хліб «...на 10-20 % більше за ті абсолютні цифри, які були складені Центральним статистичним управлінням Росії» [2, с. 76-77]. За невиконання продподатку застосовували арешти селян, «брали сотні заручників», але недовиконали план - 255 тис. пудів [2, с. 77]. 14 січня 1922 р. Раднарком УСРР дозволив зменшення натурподатку у неврожайних губерніях, а також його заміну для окремих господарств на грошовий [2, с. 68-69.]. Влітку 1921 р. п'ять губерній УСРР (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Катеринославська, Донецька), де мешкало 7,1 млн сільського населення, зібрали 38,9 млн пудів, а посяли 51,8 млн пудів, тобто повернули лише 75 % посівного матеріалу, тому за умови дотримання голодної норми (13 пудів на душу) потрібно було мати 93,2 млн пудів [2, с. 174-175.]. Урожай 1922 р. у цих губерніях дав 163 млн пудів, але сільське населення відчувало гострий дефіцит хліба, відтак про грошовий прибуток не могло бути мови, а кошти спрямовували на покриття натурального податку.

Податкова політика змінювалася, але незмінним залишався її класовий принцип та вгоискний зміст. ХП з'їзд РКП(б), який відбувся 17-25 квітня 1923р., запропонував об'єднати податки селян в єдиний сільськогосподарський податок, стягнення якого відбувалося за грошовою та натуральною формами [4, с. 684]. 19 травня 1923 р. ВУЦВК та РНК УСРР видали декрет «Про єдиний сільськогосподарський податок». «На населення, — зазначалося у декреті, - що займається сільським господарством, а також на колективні й радянські господарства, встановлюється на 1923-24 рік єдиний сільськогосподарський податок замість податків, що стягалися в 1922-23 році з хліборобського населення, а саме: єдиного натурального податку, трудгужподатку, подвірного грошового податку, одночасного податку для відбудови сільського господарства (загальногромадського податку) і місцевих податків, що накладалися Губвиконкомми і окрвиконкомми на сільське господарство» [5, с. 45]. Єдиною мірою ваги для оподаткування було обрано пуд жита, а норми залежали від кількості землі на їдця, тобто несамодіяльного члена селянської родини. Якщо на одного щця припадало 0,5 десятин, а врожайність становила 15-20 пудів, то податок - 18 кг, тобто більше пуда. Враховуючи пересічну врожайність жита з

десятини у 1925 р. в Україні 50 пудів [17, с. 51], матимемо норму оподаткування селянського двору (від 0,51 до 0,75 десятини) 7 пудів, а з розрахунку з десятини на їдця 15 пудів, тобто для 9-ї групи податок сягав 25 % врожайності однієї десятини. Існувала також надбавка за наявністю голів робочої та великої рогатої худоби в господарстві: з однією головою - півпуда, з чотирма - близько чотирьох пудів до основної ставки на десятину. Списки для оподаткування складали сільські ради, які затверджував інспектор райвиконкому. За збір грошової форми податку відповідали органи Наркомфіну, а натуральної або мішаної - Наркомпроду. Податок стягували одразу після врожаю, а за «нездану у встановлений термін частину податку накладається штраф (пеня)» [5, с. 49]. Єдиний сільгосподаток виявився натурально-грошовою повинністю для селян, які намагалися уникнути його за високими нормами, тому приховували наявність землі.

7 лютого 1924 р. Раднарком УСРР встановив для губерній грошові еквіваленти заміни еталона податку - пуда жита: Волинської — 50, Донецької - 55, Одеської - 55, Подільської - 55, Катеринославської - 60, Київської - 55 копійками [23, Арк. 58.]. З метою мобілізації коштів політбюро ЦК КП(б)У дозволило 4 квітня 1924 р. сплачувати податок золотими монетами дореволюційного карбування [29, Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1886. - Арк. 8]. 2 квітня 1927 р., враховуючи попередній досвід податкових кампаній, ЦВК та РНК СРСР видали «Положення про єдиний сільськогосподарський податок», згідно з яким оподаткуванню підлягало все сільське населення, а податок стягували грошима з доходності десятини різних городніх культур [21, Ст. 189]. Селянські господарства, виконуючи податки, фактично перераховували власні грошові прибутки до державного бюджету. У 1923/24 р. сума єдиного сільгосподатку становила 13,9 млн крб. (56,9 %), у 1924/25 р. 38,5 млн крб. (64,7 %), у 1925/26 р. 62,5 млн крб. (47 %), у 1926/27 р. 99 млн крб. (45,6 %), у 1927/28 р. 94,6 млн крб. або 45,8 % загальної суми податкових надходжень до республіканського бюджету [26, с. 333].

Для конкретного селянського господарства відшкодування податку означало втрату частки сімейного бюджету і грошових прибутків. Так, у 1924/25 р. безземельні господарства Полісся сплатили 3,8 крб., з наділом до однієї десятини без робочої худоби 2,4 крб., з наділом від 3 до 6 десятин 25,2 крб., від 6 до 9 десятин 37,2 крб., від 9 до 12 десятин 40 крб. на двір [22, с. 185-186]. Відповідно на одне господарство поліського селянина припадало 22 крб. єдиного сільськогосподарського податку, на Правобережжі - 15,3 крб, на Лівобережжі - 23,4 крб, в Степу - 27,1 крб. на двір [22, с. 187.]. У 1924-25 р. селяни сплатили 2,3 млн крб. єдиного податку, з них господарствами, які обробляли землю власною робочою худобою 76,5 крб, найманою — 62,4 крб, супрягою - 75,9 крб. На одне господарство з наділом від 18 до 21 десятини припадало 64,8 крб. суми єдиного сільгосподатку, з наділом від 12 до 15 десятин - 41,6 крб, з наділом від 30 і більше десятин - 148 крб. [22, с. 189]. Ставка податку збільшувалася відповідно до наявності худоби. Якщо розподілити загальну суму податку, яку було нараховано у 1924/25 р, то на господарства з однією-двома головами робочої худоби припадало 66,6%, але вони становили дві третини селянських дворів. Наприклад, 924 господарства, які мали 3-4 голови робочої худоби, сплатили 113872 крб. податку, а 9636 господарств з однією робочою худобою 745511 крб. [22], тобто у середньому податкове навантаження заможних груп перевищувало у 10 разів. Питома вага податку до чистого прибутку селянського двору становила близько 7%, якщо брати грошовий еквівалент, але в натуральних одиницях сягала подекуди річної норми відгодівлі худоби. У будь-якому випадку податки (продподаток, єдиний натуральний, єдиний сільськогосподарський, місцеві податки) не сприяли економічному розвитку селянських господарств, враховуючи витратні статті республіканського бюджету, позаяк вони не отримували від держави ні техніки, ні насіння, ні агрономічної допомоги.

Основним джерелом прибутків селянських господарств був продаж власної продукції та неземлеробські заробітки, хоча Ю.Ларін, аналізуючи «методи первинного буржуазного накопичення», назвав 12 видів, серед яких селян стосувалися: «трабїжницька оренда», «ухилення від податків», «псевдокооперативи» [12, с. 9]. Селянин сподївався лише на врожай та працю власної родини, підсумовуючи восени прибутки та прогнозуючи видатки. Монографічне обстеження селянських бюджетів 1924/25 р. проведене відділом сільськогосподарської статистики ЦСУ УСРР, дозволяє з'ясувати справжні джерела прибутку за галузями. Надходження від власного господарства

становили тоді 94,6 %, від лісового господарства - 2,6 %, від полювання - 0,1 %, від кустарних промислів - 1,5 %, від торгівлі - 0,3 % загальної суми прибутку селянських господарств України [20, с 74]. Чистий заробіток від власних промислових занять, судячи із суми прибутку, перевищував прибуток від здавання землі в оренду у 10 раз, здавання худоби в найму 12 раз, реманенту у 48 раз, але прибутковим було здавання своєї робочої сили з худобою, тобто заробітки, які у 1,5 рази перевищували чистий прибуток від кустарних особистих промислів [20, с 75]. Наявність домашнього мануфактурного виробництва, тобто виготовлення одягу, білизни, взуття, заощаджувала кошти, які заробляли поза господарством. Наприклад, у 1924/25 р. вартість домашньої кустарної тканини становила 18,8 тис. крб. для бюджету сім'ї, а купленої 1,4 тис. крб. [20, с 84].

Прибутковість галузей сільського господарства залежала від реальної врожайності та збору, а також від пін, хоча діяли й інші фактори. Якщо співставити пін на сільськогосподарську продукцію із середньою врожайністю основних культур, то матимемо прибутковість однієї десятини. Так, у 1925 р. поліський селянин, продавши 1 квітня пуд жита, мав би 105,2 крб., на Правобережжі 127 крб., на Лівобережжі 125,4 крб., в Степу 81,5 крб. прибутку з десятини врожаю [17, с 54]. Розбіжність виручки залежала від середньої врожайності цієї культури в регіонах, а загальна сума від засівної площі. Восени 1925 р. реалізуючи жито, селянин втрачав суму грошового прибутку, позаяк ціна падала. Для поліського селянина втрата становила майже половину вартості врожаю жита з десятини, але в липні він міг продати найвигідніше, отримавши 111 крб. Прибутковість десятини зернових культур, враховуючи врожайність та ціну, була різною в окремих регіонах. На Поліссі 1 квітня 1925 р. селянин міг отримати, беручи до уваги ціну пуда жита, 109,6 крб. прибутку з десятини, на Правобережжі 141,1 крб., на Лівобережжі 114,8, в Степу 77,7 крб. [17, с 54]. Врожайність зернових протягом 1926-1927 рр. вирівнялася, а ціна суттєво понижилася, тому прибутковість десятини порівняно з недорідним 1924/25 р. впала.

Урожайність та збір зернових з десятини розподілялися згідно з хлібофуражним балансом, а товарність коливалася в межах 25-30 % від валового збору, тому селянин вивозив на продаж не 50 пудів з десятини, а лише третину, відтак і прибутку мав утричі менше від загальної вартості врожайності десятини зернових культур. Наприклад, валова продукція зернових у 1923/24 р. становила 676,2 млн у довоєнних карбованцях, а товарна 220,4 млн крб, у 1924/25 р. 459,4 млн крб. валова і 53,9 млн крб. товарна, у 1925/26 р. 755,2 млн крб. валова і 142,6 млн крб. товарна [15, с 69-70].

Заняття землеробством було основним джерелом прибутку для селянської родини, а реалізація продукції залежала від споживчо-трудої норми. Селянин, враховуючи врожайність та збір культур, розподіляв їх товарність, тобто пріоритетність реалізації та обсяги, виявляючи пшшриємницькі якості. Врожайність десятини картоплі в Україні становила у 1923/24 р. 560,8, у 1924/25 р. 556, у 1925/26 р. 776 пудів [15, с 69-70], а пересічна ціна одного пуда бульб у 1925 р. - 66 копійок, відтак прибутковість десятини сягала 37 крб, тобто у декілька разів менше від доходності під зерновими культурами. У Степу картопля коштувала дорожче, тому що її збір був менший від решти регіонів. На Поліссі десятина картоплі давала 585 пудів, на Правобережжі 599 пудів, на Лівобережжі 611 пудів, в Степу 225 пудів [17, с 56], тому вони вирізнялися за показником прибутковості: поліський селянин одержував від її реалізації 439 крб, а степовий - 270 крб.

Високоприбутковим було для селянського двору виробництво хмелю, фунт якого коштував на Поліссі влітку 1926 р. 1 крб. 59 коп, але це була культура, яка вимагала значних затрат робочого часу та належної техніки обробітку і збереження. Середньостатистичний урожай зернових культур в Україні 1925 р. та пін на них переконливо доводять їх домінуючий характер порівняно з іншими, хоча будь-який вид сільськогосподарської продукції був для селянського двору товаром, але його реалізація залежала від норм внутрішнього споживання. З однієї десятини, враховуючи середню врожайність та ціну жита, селянський двір мав у квітні 1925 р. 130,7 крб, пшениці 177,7 крб, вівса 127,6 крб, ячменю 115,3 крб, гречки 95,3 крб, проса 114,2 крб, сояшнику 110,6 крб. льону 76,7 крб, конопляного насіння 83,2 крб. [17, с 68]. Прибутковість господарства залежала від наявності посіву, але таку кількість десятин під зерновими культурами мали незначний відсоток селянських господарств.

Грошові прибутки, крім вартісних показників, мали галузеве співвідношення та сезонний характер. Влітку - на початку вересня спостерігалось зменшення грошового прибутку, а їх зростання

відбувалося протягом жовтня-грудня, коли селяни продавали продукцію рільництва і тваринництва. Питома вага різних джерел грошового прибутку у 1926/27 р. становила: від продажу продукції власного господарства 53,1 %, від інших продажів 3,4 %, від заробітків 27,4 %, від одержання кредиту 8,8 %, від інших надходжень 7,3 % [Р, с XV]. На Поліссі заробітки давали третину загальної суми грошового прибутку селянських господарств. Прибутки від продажу *продукт* сільського господарства розподілялися за їх складом та районами, позаяк існувала відмінна спеціалізація.

Прибутки від сільського господарства неухильно зростали починаючи з серпня до жовтня, а далі спостерігався спад, а їх мінімальний рівень припадав на червень-липень та січень-березень. Наприклад, прибуток від продажу зернових на одне господарство у січні-березні 1927 р. становив 9,9 крб, у липні-вересня того ж року 24,6 крб, наступного 1928 р. 26,5 крб. за січень-березень і 9,5 крб. за липень-вересень [6, с 172], котрий виявився недорідним. Від продажу живої худоби прибутковість на одне господарство коливалася від 22 до 27 крб., а молочної продукції від 1 до 4 крб. [6].

Заробітки поза власним господарством посідали друге місце за розміром надходження грошового прибутку, майже третина заробітчан працювала в сільському господарстві, п'ята частина займалася промислами, близько 7 % були візниками, але основною соціальною групою, яка вдалася до заробітків, були селянські господарства без робочої худоби (63,8 %), з однією головою робочої худоби (20,2 %) [22, с 189]. Їхнє заробітчанство мало чітку економічну мотивацію: пошук коштів для купівлі коня або вола. За даними про грошові прибутки, 383 тис. господарств на першому місці мали прибуток від зернових культур 204 тис., від спеціальних культур 23 тис., від тваринництва 32 тис., від роботи в промислах 15 тис., від власної торгівлі 1,6 тис., від заробітків у наймах 108 тис. крб. [16, с 227]. Фактично два джерела надходження грошових прибутків були для селянських господарств пріоритетними: власне господарство та заробітки.

За даними весняного опитування 1927 р., основне джерело існування селянських господарств збігалось з основним джерелом грошового прибутку, але спостерігалася чітка залежність джерел заробітку від забезпечення їх посівом. Для безпосівних та із засівом до 0,09 десятини власне господарство давало п'яту частину грошового прибутку, заробітки поза селом 38,4 %, а при наявності однієї десятини посіву основним джерелом грошового прибутку вважали 53,5 % господарств, після 2-х десятин і до 6 десятин від 88 до 99 % [6, с 59]. Опитування 1927 р. показало, що основним джерелом грошового прибутку селяни вважали власне господарство.

Кожне із джерел грошових прибутків селянських господарств було організаційно-економічною формою їх підприємництва, але основним залишалося сільськогосподарське виробництво на власному земельному наділлі. Прибутки від діяльності власних торгових закладів селян виявилися мізерними, а від продажу продукції заготівельним організаціям, приватним підприємцям, односельцям - важливим джерелом грошових надходжень. За 1925/26 р. державним та кооперативним організаціям селяни продали волів, корів і телят на 27 млн крб., свиней на 5,3 млн крб., птиці на 1,5 млн крб., овець і ягнят на 1 млн крб., м'яса на 18,3 млн крб., сала на 0,5 млн крб., масла на 3,8 млн крб., яєць на суму 6,8 млн крб., шкур великої рогатої худоби на 9,2 млн крб., конячих шкур на 359 тис крб, дрібних шкур на 1 млн крб, пуху та пір'я на 1,6 млн крб, смушок на 1,1 млн крб, заячих шкурок 464 тис крб, лисячих шкурок на 584 тис. крб, тхоревих шкурок на 231 тис. крб, різної хутрової сировини на 291 тис. крб, разом на 80,8 млн крб. [18, с. 2-27]. Продукція рослинництва також користувалася попитом, поповнюючи бюджет селянського двору. Заготівельні організації купили у селян махорсировини на 12,7 млн крб, легких жовтих тютюнів на 414 тис. крб, лікарських рослин на 513 тис. крб, хмелю на 1,9 млн крб, конопляного прядива на 3,1 млн крб, різного ключчя на 448 тис. крб, ганчір'я на 1Д млн крб. [18, с 28-34] Сільськогосподарська продукція та сировина мала попит споживачів, набуваючи ознак товарності, відтак була натуральним виразником селянських грошей та матеріальних цінностей. Їх прибутковість залежала від обсягу реалізації та ціни товару.

Селяни жили в селах, підпорядковувалися радянським (сільські ради) та самоврядним органам влади (земельні громади). Місцеві податки, які сплачували селяни, частково використовувалися на соціально-побутові та культурні потреби сільської громади. Бюджети земельних громад були мізерними: від 1000 до 2000 крб. мали 10,6 %, від 200 до 3500 крб. 6,5 %, від 3500 до 5000 крб. і більше 4 % земельних громад [27, с X].

Грошові прибутки селянських господарств та особливо їх розміри і джерела надходження наповнювали бюджет сім'ї, не мали ознак первинного «капігалістичного нагромадження», а в українському селі не існувало «буржуазно-підприємницького (куркульського) господарства» [11, с 369]. Сімейно-трудове селянське господарство, зберігаючи його економічну цілісність і дбаючи про розвиток усіх галузей, прагнуло грошового прибутку, щоб сплатити податки та придбати необхідні промтовари, які не могли виготовити кустарним чином.

Література

1. Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. - Х.: НМЦ «СД», 2002. - 380 с
2. Голод 1921-1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів. - К., 1993.
3. Грошовий обсяг селянського господарства України за 1926-1927 рр. Статистика України № 124. - Х., 1928.
4. Двенадцатый съезд РКП(б), 17-25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. - М., 1968.
5. Декрет про єдиний сільськогосподарський податок // Сільський господар. - 1923. - № 10-11.
6. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. — Х, 1929.
7. Капиталы и национальный доход Украины в 1923-24 г. (Опыт исчисления) / Под ред. А.И. Гринштейна. - Х, 1926.
8. Корновенко С.В. Податкова політика радянської влади в українському селі у відбудовний період (1921-1925 рр.): Автореферат дис. канд. іст. наук. - Донецьк, 2000. - 20 с
9. Лантух І.В. Формування інфраструктури ринку в Україні в роки нової економічної політики (1921-1928 рр.). - Х: Основа, 2004. - 196 с
10. Ларин Ю. Национальный доход и его классовое состояние // Хозяйство Украины. - 1924. - № 11.
11. Ларин Ю. Советская деревня. - М., 1925.
12. Ларин Ю. Частный капитал в СССР. - М.; Л., 1927.
13. Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. - Черкаси, 1993.
14. Миндлин З. К проблеме вовлечения частного хозяйства в орбиту государственного // Плановое хозяйство. - 1925. - № 6.
15. Мышкис В. Баланс народного хозяйства Украины // Хозяйство Украины. - 1928. - № 1.
16. Підсумки весняного обслідування сільського господарства України в 1926 р. Статистика України № 94. - Х, 1997.
17. Підсумки осінніх обслідувань сільського господарства України в 1925 і 1926 рр. Статистика України № 126. - Х, 1928.
18. Планова заготівля та збут продуктів сільського господарства й сільськогосподарської сировини року 1925-26. Статистика України № 113. - Х, 1927.
19. Рух цін на Україні в 1926 р. Статистика України № 129. - Х, 1926.
20. Селянські бюджети України (монографічне обслідування селянських бюджетів за 1924-25 господарський рік. Статистика України № 115. - Х, 1927.
21. СЗ СССР. - 1927. - № 17.
22. Статистика України. № 86.
23. СУ Украины. - 1924. - № 7.
24. СУ Украины. - 1921. - № 12.
25. СУ Украины. - 1921. - № 15.
26. Україна. Статистичний щорічник 1929. - Х, 1929.
27. Фінанси земельних громад 1925-26 р. Вибіркове обслідування. Статистика України № 125. - Х, 1928.
28. X Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, 6-14 квітня 1927 р. - Х, 1927.
29. ЦДАВО України.